

À VILA DAS PONTES E ALGUNHAS PARROQUIAS DA SÚA XURISDIÇÃO NUNHA VISITA DO ANO 1670

Autor:

Carlos Breixo Rodríguez

*Cronista oficial de Ortigueira
Director do IES de Cedeira*

A VILA DAS PONTES E ALGUNHAS PARROQUIAS DA SÚA XURISDIÇÃO NUNHA VISITA DO ANO 1670

A vila das Pontes xa foi obxecto do meu interese en traballos anteriores publicados nesta xa madura revista, o que non impide que o siga facendo pois aínda queda moito do que falar e comentar.

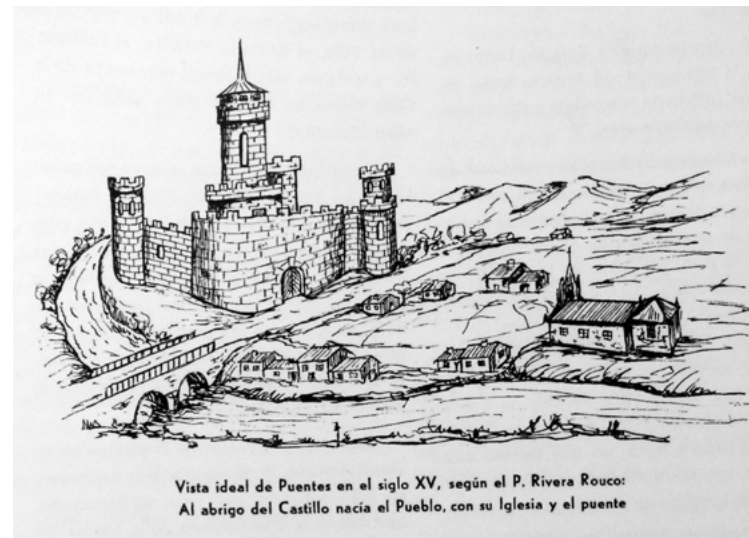
Entre os séculos XIV e XVI moi pouco debeu medrar o seu núcleo, aínda que era unha vila rodeada por unha cerca que contaba con varios edificios que daban seguridade os veciños, os peregrinos e os comerciantes e arrieiros que pasaban ó seu carón, facendo noite dentro dos seus muros, ou fora deles, nalgunha das pousadas coas que contaba esta terra.

No século XVI, o señorío das Pontes estaba nas mans da casa de Lemos e Andrade; a vila contaba cun alcalde e cun tenente de alcalde, que exercía as labores propias do seu cargo, tendo no castelo de Moeche a residencia do Xustiza Maior, como centro do chamado “Estados de Moeche”, pois era unha verdadeira fortaleza, sobre todo despois das obras levadas a cabo na segunda metade do século XV, despois do escarmentado, primeiro con Nuño Freire de Andrade, e despois con Pedro Ares de Galdo que se resistía a entregarlle ós seus donos, tendo que mediar os mismísimos Reis Isabel e Fernando no ano 1485, pois a promesa feita a don Pedro Álvarez Osorio, polo citado meiriño Pedro Ares de Galdo, non se cumpría de propia vontade. Ó final cumpríuse e os herdeiros do conde recibiron o que reclamaban. Loitas de señoríos e polos señoríos.

Castelo de Moeche

Nas pontes contábase coa fortaleza e coa cárcere, nesta última prendíase a algún veciño por delitos menores, pois se estes eran de maior contía era en Moeche onde se custodiaba ós presos como

Vista ideal de Puentes en el siglo XV, según el P. Rivera Rouco:
Al abrigo del Castillo nació el Pueblo, con su Iglesia y el puente

o lugar máis seguro. Tiñan dereito de sogá e de coitelo, e había forza en varios lugares. Onde exercía a xurisdición un abade ou un prior era este o que decidía e ordenaba, como exemplo no couto do mosteiro de san Salvador de Pedroso, e o nome onde se executaban as sentencias era o de Carballo Forcado. O lugar de execución levaba o nome tamén de “picota” ou “rollo” como pasaba nas vilas de Viveiro, na cidade de Lugo, ou en terras de Trasancos, onde aínda se conserva este nome.

Isto foi así ó longo de varios séculos, no chamado Antigo Réxime, o cal remataría no século XIX coa Constitución de Cádiz e sobre todo coa do 1835. Logo as Pontes de García Rodríguez incluírase no Partido Xudicial de Ortigueira que ten o centro administrativo do partido, construíndo unha cárcere de nova planta que inda se conserva na actualidade, se ben os seus usos son ben distintos, pois serve de edificio do Mercado Municipal. A vila das Pontes no século XIX contará tamén cun cuartel da Garda Civil, baixo a coordinación do de Ortigueira como cabeza de Partido, e a finais do citado século as queixas por aumentar este servizo saen á luz, mesmo na prensa local de Ortigueira, pois os delitos aumentaban e os medios eran escasos, moitas légoas que cubrir a pe e moitos veciños que vixiar.

Pero retomando o fío da historia imos repasar o estado das Pontes no séculos XV e XVI, para visitar a vila e algunha das freguesías que a compoñen, e facelo da man do bispo don Luís Tello de Olivares, que, como veremos, fixo esa visita no ano 1670. O doutor don Luís Tello de Olivares, ademais de bispo de Mondoñedo, foi abade de san Isidro de León, cóengo maxistral en Guadix e Granada, visitador eclesiástico do bispado de Toledo, bispo de Tropea, e como quedou dito, ocupou a sé mindoniense desde o 24 de febreiro do ano 1669 ata o 16 de maio do 1671¹.

Este bispo tivo a mala fortuna de caer polas escaleiras, rompendo unha perna, a cal decidiron amputar, o que lle causaría a morte nove días despois. Esa foi a causa pola que sería tan breve o seu mandato, pero sen embargo frutífero.

No século XV as freguesías que compoñían a xurisdición da vila das Pontes de García Rodríguez pertencían ó arciprestado de Cedeira, o que naquel momento contaba con 23 parroquias, entre as que estaban tamén as de Moeche onde estaba o famoso castelo, centro do poder militar dos seus estados. Nese arciprestado tamén se incluía a parroquia de santa María de Labacengos, que como recordarán, debeu ser un antigo centro territorial prerromano, conservando, xunto co de Arros (Ortigueira) esta categoría desde o punto eclesiástico, cando menos ata os tempos de Xelmírez, pois nese momento, mediante unha avinza co bispo de Mondoñedo, pasarán da diocese de Iria á de Mondoñedo, é dicir, formaron parte da antiga sé Iriense, antiga e poderosa. Cedeira ocupará pois, como novo e puxante centro vilego, esta praza, e faino a partir da segunda metade do século XIII. Labacengos conserva o nome e se alguén decide facer unhas catas e escavar no entorno da igrexa ou nalgún dos castros próximos, de seguro que as sorpresas poden ser dunha magnitude considerable, para mostra pásense pola igrexa de Labacengos e contemplan a súa pía bautismal e comprobarán que é a máis antiga da comarca e do bispado, poida que dos primeiros séculos do cristianismo.

Dito isto, e explicada a pertenza das Pontes ó arciprestado de Cedeira, pasarei a darlles unha breve descrición do poderío económico das parroquias pontesas no

¹ Florez, Fr Henrique. Tomo XVIII España Sagrada. Fol 271. Esta obra grandiosa foi editada en Madrid no ano 1764, "en la oficina de ANTONIO MARÍN", tal é como reza na portada ó comezo da obra.

ano 1488, concretamente do mes de febreiro, a cal se fai por causas recaudatorias con motivo dos gastos da guerra de Granada². A colecta leva por nome o de décima ou subsidio, e faino o subcolector do Reino de Galicia, desde Santiago de Compostela, chamado Pedro Altamirano, e os datos relativos ás catro parroquias de As Pontes son os seguintes:

“Arciprestadgo de Cedeira

Santa María das Pontes seis mil mor. (marabedís)

Sant Johan de Freixo quatro mill mor.

Santa María de Vilavella seys mill mor.

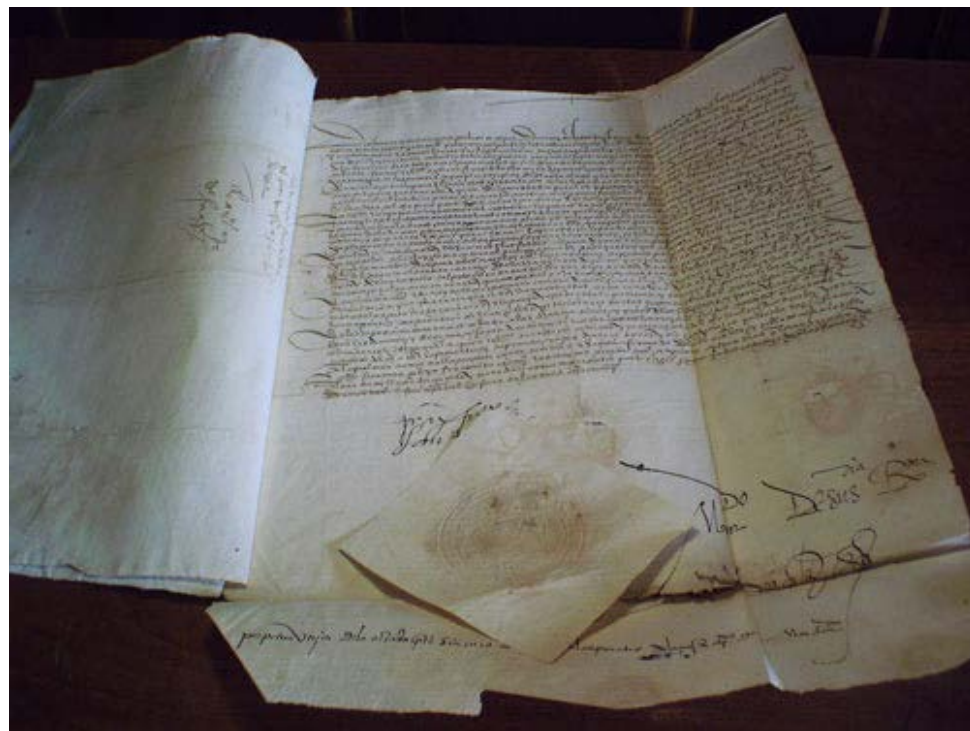
Santa María d-Espinaredo dos mill et quinientos mor.”

Pois xa ven pola recadación que o poderío económico era máis ben normal, sobre todo se o comparamos con parroquias doutros arciprestados como poden ser santa María de Galdo, no de Viveiro, que pagaba vinte mil marabedís, ou o de san Clodio, no de Origueira, que pagaba quince mil; por citar os máis poboados e produtivos. Santa María das Pontes e santa María de Vilavella estaban ó par, por exemplo, de Cedeira ou de san Xurxo de Moeche, san Paio xe Ferreira ou de san Xiao de Lamas; e por encima doutras parroquias como san Pedro de Muras, santa María de Recemel, Santiago Seree das Somozas, santa María de Labacengos ou a propia de santa Marta de Ortigueira, por citar algúns referentes.

No século XVI as Pontes notará a influencia dos arcediagos de Trasancos, ou do de Montenegro, como será o caso, por exemplo, de don Diego Maldonado³, o que, despois de facerse cos dereitos de presentación de varios beneficios eclesiásticos (que pertenceran ó mosteiro de san Salvador de Pedroso, é á Mesa Episcopal)

² Véxase: CAL PARDO. Enrique. COLECCIÓN DIPLOMÁTICA MEDIEVAL DO ARQUIVO DA CATEDRAL DE MONDOÑEDO. TRANSCRIPCIÓN ÍNTEGRA DOS DOCUMENTOS. Consello da Cultura Galega. Santiago de Compostela 1999. Documento 206, páxina 430.

³ No seu testamento deixalle á igrexa de santa María das Pontes un cáliz de prata e máis una casa que lle mercara a Pedro Ledo. Véxase o traslado do seu testamento, con data do 1 de xullo do 1575, en MONDOÑEDO CATEDRAL, CIUDAD, OBISPADO EN EL SIGLO XVI. CATÁLOGO DE LA DOCUMENTACIÓN DEL ARCHIVO CATEDRALICIO. ENRIQUE CAL PARDO. Edit. CONSELLO DA CULTURA E XUVENTUDE 1992. Doc. 4361, pág. 955-957.

Documento do Arquivo Catedralicio de Mondoñedo, que consiste nun beneficio á Mesa Capitular do Obispado sobre a parroquia e os fondos económicos parroquiais de Santa María de As Pontes de García Rodríguez, (o interesante deste documento de 1557 é a presenza do canónigo-prior de San Salvador de Pedroso D. Diego Maldonado de Paz, coma responsable do cumprimento deste beneficio)

pasará a xestionalos persoalmente, nomeando, vendendo e arrendando os froitos dos beneficios ó mellor postor. Así será tamén como cheguen ás Pontes novas familias, procedentes doutros lugares, entre os que destacarán familias procedentes da mariña de Viveiro, Lourenzá, Mondoñedo, Pontedeume, San Sadurniño, Ortigueira ou Cedeira, por exemplo. Son familias que levan novos apelidos para a terra das Pontes. Moitos veñen como a familia dun crego, outros como familiares dun alcalde, tenente de alcalde, ou dun xustiza Maior posto polos Condes de Lemos, ou por

algún outro cargo relacionado co bispo, ou polo citado Diego Maldonado. Son por exemplo Fernán Cao de Cordido como alcalde no XVI, os López de Ginzo (Alonso será capitán e ocuparase da milicia das Pontes no XVII), os López de Santomé que deixaron fundacións na parroquial no século XVIII (de santo Tomé de Lourenzán, claro está) os Beltrán de Anido de Pontedeume (Xustiza Maior en Moeche no XVI), os Sanjurjo de Montenegro de Vilalba no XVI, os Vázquez de Serantes no XVII, os Cora e Aguiar, os Galdo e os Lama, os Maseda de Aguiar (que darán o salto desde Viveiro ás Pontes), os Cabarcos ou os Moscoso, por citar algúns e non me estender moito máis. Todas familias fidalgas que se mesturan con familias de as Pontes que co froito do seu traballo e as novas avinzas matrimoniais, medrarán conxuntamente; son, por exemplo, os descendentes de Pedro Pita, os de Pedro da Bouza, os do escribán Gonzalo do Castro (o oficio de escribán é un dos máis influentes e mellor situados para medrar e curiosamente algúns descendentes destas tres familias acabarán uníndose en matrimonio), os do Pico, os da Ribeira de Gondré, os Caabeiro, os Sabio, os Preto, os Xuncal, os Gato, os do Barro, en fin, os que eran das Pontes desde tempos inmemoriais, ou que levaban bastante tempo na súa terra. Eses influxos darán novos folgos á sociedade pontesa, á súa cultura e a súa economía, pois esas familias, é outras que os acompañarán, gozarán de poder e prestixio.

Fúndanse capelas, traspásanse foros, ensínanse oficios, incrementase a produción agrícola e gandeira (pouco a pouco, segundo as necesidades), créanse novos establecementos comerciais e sobre todo traballase o ferro, mellor dito o aceiro, pois o ferro só non serve de moito e prodúcese moito carbón de torgo, necesario para abastecer as ferrerías de toda a comarca e de fora dela. Os carboeiros das Pontes fan diñeiro, sobre todo os Pita, pois comercian con toda a zona, incluíndo as vilas de santa Marta, de Ferrol, Neda ou Pontedeume; é tamén o fan os que cortan as fragas e poñen a madeira nos portos da ría de santa Marta, concretamente no de Río Maior a onde chegaba o Camiño Real que viña das Pontes de García Rodríguez. As Pontes, non o esquezamos, é unha vila no Camiño Real de Castela e nos camiños de peregrinación a santo André de Teixido e a Santiago de Compostela, o que supón a parada e fonda de moitos transeúntes, sexa cal sexa a súa condición.

Os condes de Lemos, os señores desta e de outras moitas xurisdicións, cobran as alcabalas; os arrieiros pagan portádegos⁴ e os “pontázgos”, como tamén é o caso da Ponte de Rábade; ninguén se escapa dos cobradores de rendas postos polo conde, pois tamén teñen arrendado o seu oficio e cobran un tanto por iso. As familias que ocupan eses cargos tamén medrarán, pois beneficianse do seu relativo poder. Cada vez falarase máis de diñeiro e menos de trocos nas feiras da comarca.

Escudo dos condes de Lemos, emprazado sobre a porta dos restos do pazo condal de Monforte de Lemos, hoxe Parador de Turismo

Os propios cobradores, ou mordomos, mesmo teñen que render contas e desculpar a moitos veciños que non poden pagar nos prazos previstos. O sistema non permite medra algunha para a clase baixa, “el pueblo llano”, como se lles chama, polo menos para os labregos e os xornaleiros, os que non teñen oficios teñen un pobre futuro. Os fidalgos e os que se mesturan con eles poden vivir mellor, pero non sempre, pois tamén hai fidalgos pobres que teñen o “don” diante do nome nos censos de poboación, pero nada máis.

⁴ Como exemplo diso pódolles dicir que no ano 1773 aínda se pagaban e que estes superaban os 300 reais, tal é como o estrato do Libro de Contas da “Maiordomía de Moeche: “ Por el Portazgo de las Puentes de García Rodríguez del año 70. 10 de junio del 73. 302..17. Ou tamén no mesmo libro fálase dos gastos dos edificios onde se libraba a xestión administrativa das vilas e lugares dos “estados de Moeche “ “Por el dinero que en Agosto de 1774 entregó a el Contador Paredes para los gastos de Peritos y mas diligencias de tasas de desperfectos de las casas de Audiencia y cárceles de la villa de Las Puentes, Narahío, Cedeira y Moeche según recibo que presenta , se abona...”

E non falemos doutros gastos coma os da celebración das festas da Purísima: “Por las Fiestas de la Purísima Concepción de diciembre de 1773 en Moeche, Narahío, Coto del Bal, Puentes y Cedeira, a 52 reales en cada una, de que entregó cinco recibos, se abona...”. Outro tanto se facía con “los encabezados de las alcabalas y cebadas de la villa de las Puentes, villa de Cedeira su Rivera y Alfóz, las de Moeche, y cotos de Mandiá, y del Val del año de 75. Se cargan.

O mesmo se facían co servizo de talla e matadoiro, co da leña, cos padróns, Penas de Cámara e un longo etc. que lastraba ás pobres familias que non tiñan nada de seu, e se o tiñan, custaba moito mantelo, xa non digamos incremental. Iso no Antigo Réxime era así, despois cambiaría pero os impostos había que continuar pagándoos, se ben a economía no século XIX experimentará un notable cambio.

OS BENEFICIOS ECLESIASTICOS. AS PONTES COMO EXEMPLO

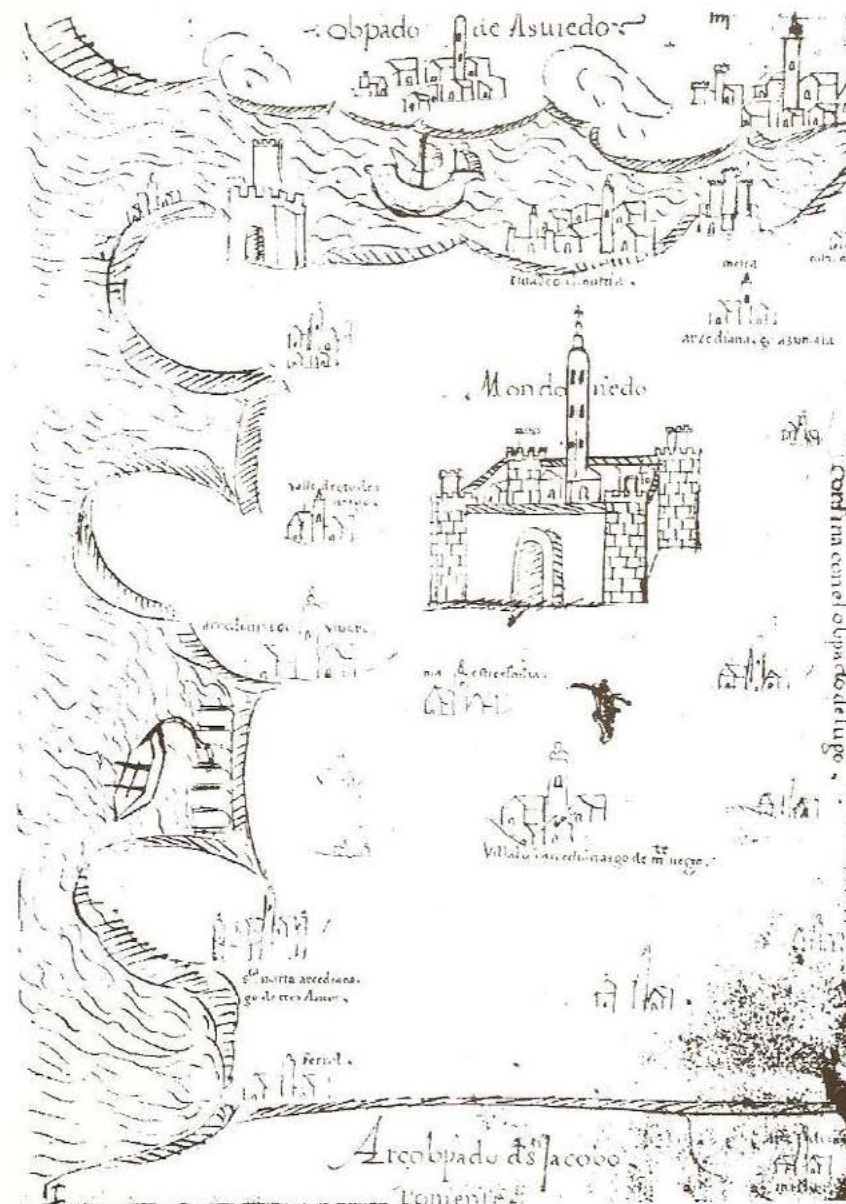
Posiblemente non estea de máis definir este concepto antes de seguir, e sen demora a iso vou.

A palabra Beneficio ten varias acepcións segundo o campo de aplicación. Desde os tempos da República en Roma e nos primeiros séculos da Era Cristiá, os Beneficios ou “Beneficium” eran uns lotes de terra do “ager público” que o emperador daba os veteranos e ós chamados bárbaros que militaran nas lexións romanas a cambio da carga da residencia e do servizo militar. Os bárbaros eran simplemente os pobos de fora do “limes” ou ós que gardaban as fronteiras, ou “leti”. Pero esta costume dos beneficios tamén era bárbara, é dicir dos pobos que non eran romanos (xermánicos, celtas, etc.) e xa nos tempos de Nerva asentábanse estas prebendas nun rexistro chamado “Liber Beneficiorum”.

Pois esta costume, aínda que desaparece co a caída do Imperio Romano, como outras moitas tamén se traspasou á outros aspectos da sociedade en moitos outros pobos e culturas, neste caso ó relixioso, pois aínda que nos primeiros séculos do cristianismo a igrexa sustentábase con oblacións, despois acollerase a este tipo de beneficios, ós que se coñecerá co calificativo de eclesiásticos, e achégolles dúas definicións que recolle a Gran Enciclopedia Espasa Calpe⁵: a primeira de Berardi di “Especie de milicia eclesiástica por la que se obriga un clérigo a desempeñar el ministerio eclesiástico inherente a ella, haciendose por esto acreedor a participar de los estipendios de la Iglesia”; e a segunda de Manjón di “Oficio espiritual y perpetuo creado por la Iglesia para utilidad común y con renta propia”.

Os beneficios eclesiásticos clasifícanse segundo as súas características, segundo o oficio, segundo o conferidor, segundo a persoa a quen se confire e tamén polo xeito de conferirse. Neste caso falaremos dos beneficios en función do oficio, podendo ser “Beneficios Menores” con ou sen cura de almas, con ou sen xurisdición, curados ou non curados, simples ou dobres etc. Dentro dos simples, que é o noso

⁵ ENCICLOPEDIA UNIVERSAL ILUSTRADA EUROPEO AMERICANA. ESPASA CALPE. MADRID-BARCELONA. Tomo 8 páx. 83.

A modo de mapa del Obispado de Mondoñedo que figura en el manuscrito de Lope de Frias sobre el pontificado de D. Diego de Soto, escrito el año 1550.

caso, podían esixir residencia ou non, é dicir o crego tiña que residir na parroquia ou podía facelo noutra, pois había no bispado de Mondoñedo beneficios de todo tipo. Nas Pontes eran simples con residencia, se ben isto podíase modificar co paso do tempo. Moitos cregos posuían beneficios sen cura de almas polo que non residían necesariamente nas parroquias, xa que non tiñan o don da ubicuidade ou omnipresencia. As modificacións dependían de moitos factores, entre eles o de que o número de veciños fose suficiente para manter o crego e a igrexa, o que non sempre ocorría. Noutras parroquias onde a poboación medrara podíanse dar ambos tipos de beneficios, como acontecería, por exemplo, na de santa María de san Claudio, desde onde lles escribo. Os dereitos de presentación destas parroquias movían ruidosos preitos, non así os das máis pobres, pois neste caso era o bispo que ditaminaba sen oposición algunha. Noutros casos as casas soaregos máis fortes facíanse coas rendas e beneficios, preiteando cos bispos, cos abades ou cos priores. Exemplos diso temos moitos e por esta zona pódolles falar dos condes de Lemos, da casa de Andrade, da rama de san Sadurniño, ou da de Parga, Saavedra ou Monterrei. Nas Pontes non acontecerá iso, se ben algunhas familias tamén se aproveitarán do sistema.

AS PARROQUIAS

Despois desta breve aclaración trataremos de achegarnos do mesmo xeito ó nacemento das parroquias, sen afondar moito porque non é o motivo desta sinxela colaboración histórica.

Entre os séculos X e XIII fúndanse e organízanse a maior parte das nosas parroquias, sobre todo a partir do XI e XII, que é cando xa aparece a documentación escrita. Os antigos territorios xa existían desde moito antes, e mesmo algúns, como vimos, conservan os seus nomes que coinciden tamén coas divisións eclesiásticas Labacengos e Arros). No caso das Pontes xa é coñecida a existencia desta vila e da (parroquia desde o século XIII pois seguramente foron os condes Gómez González e os seu fillo Rodrigo Gómez os que con maior forza organizaron e repoboaron este territorio, dentro dos antigo condados de Montenegro e de Trastámara.

Nun primeiro momento o nacemento das aldeas, dos Burgos, os vicos ou dos vilares, recórdanos ese pasado altomedieval, ou pleno medieval, onde unhas familias se establecían nunha zona, poboándoa e facendo rendible o seu territorio. Para fundar unha parroquia eran necesarios uns 30 veciños, máis ou menos. Así nacerán pouco a pouco varios núcleos de poboación, algúns ó amparo dun mosteiro como o de san Xoán de Caaveiro, ou de Meira; e outros baixo o amparo dun conde ou dalgún dos seus parentes, debidamente autorizados polo rei ou polo prior ou abade correspondente. Diso xa teñen noticia e nas Pontes non será unha excepción, vexan senón o Cartulario de Caaveiro.

Mosteiro de Caaveiro

Pouco a pouco esténdese e amplíase a zona cultivada, e teñen que vir máis e máis familias, pero moi pouco a pouco, pois refirome a longos espazos de tempos, a séculos. Como viron o número de parroquias das Pontes variará con paso do tempo. Nacen así as igrexas propias, co patróns coñecidos que son familias podentes, que

poden manter os cregos e os ornatos necesarios para o culto. Fúndanse ermidas e capelas, unhas nos barrios máis poboados e as outras mesmo no interior das igrexas parroquiais ou pegadas a elas. Foi un fenómeno común.

O paso do tempo tamén causa o abandono de moitos deses antigos núcleos de poboación e dos centros de culto a eles relacionados, pasou e pasa, polo que se desprazaban xentes doutros lugares.

Os beneficios curados, con dereito á cura de almas, ou sen el, son polo tanto froito da costume e dos tempos, e representan tamén un xeito máis de explotación do territorio e das xentes que o ocupan, pois a comunidade cristiá ten unha obriga que cumprir en todos os sentidos da palabra, e a principal, despois do cumprimento do estipulado na doutrina, era a de manter en pe os edificios relixiosos que foron destinados para o culto. Durante séculos son moitas as familias que destinan a varios dos seus membros para a vida relixiosa, sexa esta do tipo que sexa, regular ou secular, sexan homes ou sexan mulleres.

Nas Pontes tamén abundan os centros de culto, e moitos hoxe xa non se sabe onde estaban, outros están a piques de perderse ata o rastro do edificio, se ben queda referencia documental, pois o exemplo deste traballo pode servir de referencia. A razón de que nunha zona concreta existan máis ou menos centros de culto veu determinada por varios parámetros, entre os cales destaco a existencia de anteriores centros de culto precristián (a ceo aberto) dos cales pouco ou nada sabemos, a de núcleos fortemente poboados, ou distantes doutros centros relixiosos matrices, e mesmo o poderío dalgunha familia nobre ou fidalga con ansias de destacar e fixar o patrimonio ó centro relixioso por eles fundado. Iso non so o fixo a nobreza máis antiga como símbolo de poder e de explotación territorial, senón que continuaron a facer os novos fidalgos e incluso a burguesía que nacerá moito máis tarde.

Como exemplos veremos varias das ermidas e capelas que se citan na visita do bispo Tello de Olivares, dalgunhas das cales xa ninguén se lembran dos patróns. Pois iso xa queda lonxe no tempo.

A chamada “nobreza vella” desaparece pois nada é eterno; refírome por exemplo ós Traba, os Trastámara, e veñen outros detrás deles. No caso desta zona serán os Valcárcel a partir do século XIV, e despois os membros da Casa de Lemos e Andrade. Os Valcárcel son os que ocuparán o lugar da nobreza antiga galega; e os condes de Lemos e a casa de Andrade fan o mesmo pouco tempo despois, aproveitando matrimonios e ocasións de apostarse ó lado da coroa, ou dos nobres galegos que abriron paso cara ós reinos de Castela e ás conquistas dos reinos do sur, en particular do de Granada.

Os novos señores da terra pouco se preocuparán da vila das Pontes, pois se hai que facer algo na vila ou nos seus arredores será a base de repartimentos entre os veciños, do que se ocupa o Xustiza Maior e os seus oficiais.

Dos beneficios eclesiásticos será a igrexa e as familias máis podentes quen se ocupen, sobre todo a partir do século XV coa chegada dos reis Isabel e Fernando e dos novos cargos nomeados por eles. Algúns destes cargos veñen a Galicia e mesmo se estrañan, sobre todo os eclesiásticos, pois ben esa especie de trapicheo dos beneficios eclesiásticos está tan enraizado e corrompido que o informe que lle elaboran á raíña con destino a Roma é demoledor. As familias poderosas son as donas de case todo e mesmo promoven para cargos de relevancia ós seus descendentes máis ambiciosos, para practicar o nepotismo máis exacerbado. Moitos negocian cos cargos esquecéndose do espiritual e nomean cregos sen ter en conta os mandamentos da Igrexa, cregos sen vocación e con ambición que manchan a labor dos que verdadeiramente cren e practican o decálogo escrupulosamente. Moitos teñen fillos que ata lexitiman para poder transferirle algún cargo importante. Os enviados polos reis Isabel e Fernando a Galicia son duros no informe, e comparan a situación co que pasaba tamén en Portugal. O informe elabórase entre o ano 1494 a 1495 e a reforma da Igrexa será imparabile, nesa reforma contemplase xa a ruptura con ese ancestral sistema. Moitas familias galegas perderán ese poder que mantiñan e viran outras con nomeamentos temporais, movíbeis, se ben o sistema tampouco será perfecto, pois o lastre era moi pesado xa que esta práctica formaba parte da sociedade e como tal admitíase e tolerábase, pero terán que purgarse os

métodos da concesión e mellorarse o cumprimento dos deberes dos eclesiásticos.

Os dereitos de presentación eclesiástica mercábanse por un período determinado a cambio dun canón establecido que era necesario satisfacerlle ó bispo, ó abade ou prior ou o propietario do beneficio. Nas Pontes, por exemplo será o mosteiro de san Salvador de Pedroso quen posúa algún destes beneficios curados como o de santa María de Vilavella⁶ e o resto son cabido mindoniense. Con moitos destes beneficios (sobre todo nos seus territorios) faise a casa de Andrade ó posicionarse ó lado da coroa, sobre todo no último terzo do século XV e no primeiro cuarto do século XVI, pois son os nobres de moda, os que máis poder acollen. Coa igrexa fan algo parecido, se ben manterán ruidosos e custosos preitos, o mesmo que os Condes de Lemos.

No caso que tratamos son beneficios que non reportan moitas rendas, hainos mellores pero tamén máis pobres. O de santa María das Pontes e o de san Xoán do Freixo non teñen dúbida ningunha e por iso se arriman a eles algunhas familias como os Sanjurjo de Montenegro e os Solloso; ou como os Pita de Castro⁷ no Freixo, pois eran uns novos ricos xa a mediados do XVII. Poden fundar capelas pois teñen con que, polo que algúns do seus descendentes teñen onde dicir misa e un patrimonio que garanta a súa supervivencia polo que ser crego xa era posible.

VISITA DO BISPO DON LUIS TELLO DE OLIVARES ÁS PONTES

Á hora de deixarlles parte da transcripción da visita cursada polo bispo don Luís Tello de Olivares, direilles tamén que estas descrições achegan moitos e interesantes datos pois describen o modo de vida dunha época xa distante no

⁶ CAL PARDO, ENRIQUE. EL MONASTERIO DE SAN SALVADOR DE PEDROSO EN TIERRAS DE GTRASANCOS. Colección documental. Deputación Provincial da Coruña 1984. Páxs. 72, 226.

⁷ Os pita de Castro, concretamente Gonzalo, casa xa cunha fidalga n aterra de Ortigueira, con dona Francisca Díaz de Robles, filla do vinculeiro da casa do soute en Santiago de Mera. Iso daralle o que lle falta ós seus descendentes, pois bens xa os teñen. Outro tanto ocorre cos descendentes de Rodrigo Maseda de Aguiar e da súa dona, una Mosocoso, pois os apelidos fidalgos son un garante para medrar, se non de todo, fan moito. Don Miguel de Cervantes deixounos unha magnífica descripción da fidalguía, e a ela os dirixo, a lectura de" El Ingenioso hidalgo" ven "como de molde", como diría o autor.

Lápida do bispo Don Luís Tello de Olivares, na catedral de Mondoñedo

tempo, que so podemos rememorar cos documentos, aínda que moitos maiores aínda se lembran de cando se nomeaban os cregos e de cando viñan recoller as rendas dos seus beneficios, ou levarllas os veciños ás bodegas ou ós hórreos da casa reitoral. Os últimos vestixios desta costume aínda non están moi lonxe.

Verán que nos fala da economía, do tipo de rendas, das costumes dos enterramentos e das honras, do valor do cotiá, das crenzas e da tradición, en fin, do que pasou á historia.

Ermidas, confrarías, capelas, montes e fragas, nomes de lugar, cabezas de gando, todo o que servía á vida da época e polo cal se desenvolvía, sen esquecer que na orixe do poboamento da diocese, desta e doutras moitas, estaba a igrexa, é en particular a figura dos bispos. Primeiro Bretoña e despois Mondoñedo na parte oriental de Galicia colindante con Asturias. Iria e Lugo, en fin todos estes vellos territorios que se cristianizaron ó longo de varios séculos, desde a romanización ata a chegada dos Suevos e dos Visigodos. Nas Pontes hai restos relacionados con esas épocas, e seguramente dormen ó lado dalgunha ermida, dalgún castro ou dalgunha vila altomedieval, no chan ou nun outeiro. Como verán ermidas había moitas, case tantas como núcleos rurais.

Como advertencia direi tamén que a paxinación do Libro de Visitas citado foi modificada en varias ocasións, figurando co número 31 como o orixinal, se ben tamén se indexa co número 1 e co 44, este último a lapis. O número 1 refírese ó primeiro folio onde se asentou a visita das Pontes e co 31 ó correspondente no libro. O 44 é una notación posterior, notación que se arrastra ó resto do libro.

Transcripción (do libro de visitas) da visita ás Pontes feita polo bispo don Luís Tello de Olivares no 1670

Santa María do Aparral. 29 de maio de 1670

Don Luís visita a parroquia de santa María de Aparral o 29 de maio do ano 1670, un día despois fai o propio na vila das Pontes. En santa María de Aparral⁸ atopa por cura ó Licenciado Luís de Casal. Os testemuños que comparecen diante do bispo e os que darán conta das preguntas efectuadas son: Pedro Domínguez, Miguel do Aparral e o fabricario⁹ Juan Vérez.

Dos froitos da igrexa perciben por metades o citado cura e dona María de Pallarés y Somoza, veciña de Viveiro e valen oitenta ducados. A metade con cura e a outra metade por padroado de leigos.

Pagase por loitosa 4 reais e na parroquia hai 24 veciños contando as viúvas.

⁸ LIBRO DE VISITAS DEL OBISPO DON LUIS TELLO DE OLIVARES. Fol. 51 do orixinal. Libro de la visita general del obispo Luis Tello de Olivares [tomo 1]
 Archivo Histórico Nacional, CLERO-SECULAR_REGULAR, L.6361
⁹ O encargado de xestionar os bens da fábrica da igrexa.

Beneficio y Patronazgo

“Otro si dixeron que dicho beneficio es de apresentar de Patronos legos y lo presenta ynsolidum la dha Doña María de Pallarés y Somoza= y es su presentación Ynsolidun se ha hecho título del al dho licenciado Luis do Casal.

Non ten bens nin facenda a cura, senón é unha casa: Excepto hasta seis brazas de casa cubierta que hicieron al dho cura para su habitación sino tra cosa alguna mas que las paredes losa y madera para cubrirla y asegurarla porque todo lo demás lo ha hecho el cura su costa y es suyo con su aira.

Os bens da fábrica son 16 fanegas de pan xunto á dita igrexa.

Os que tiñan posibles enterrábanse dentro da igrexa e os que non tiñan nada enterrábanos no cemiterio. Os ornatos da igrexa eran suficientes.

Había dúas confrarías. A do Santísimo Sacramento e a de Nosa Señora do Rosario. Os testigos continuán respostando e din:

Capellanías

“Otro si dixeron que en la ermita de Nuestra Señora do Carballo inclusa en dha feligresía ay una capellanía colativa de que es patrón Jacobe da Carballeira vecino de dha fsia presbítero, tiene a su pafreecer quatro misas de pensión. Es capellán Santiago da Carballeira vecino de Roupár.

Hermitas

*Otro si dixeron y declararon que en dha fsia ay la dha Ermita de Nuestra Señora do Carballo de que es patrón y administrador de sus bienes Francisco Pardo y Alonso de Carballeda vecinos de dha fsia del Aparral y Alonso Douteiro vecino de Xermade **fundadores de dha Ermita** la qual tine los bienes siguientes”*

Os bens están próximos á citada ermida e máis no Aparral de Riba e valen cada ano 20 reais. Non hai nin dotación nin misas de aniversario. Hai un crego mercenario que é o citado Jacobe da Carballeira, ordenado a título de patrimonio.

O que resulta curioso e que á hora da morte dos homes pagaban por eles **“el capote, o capa, o sayo si le tienen o una cosa de estas y mas veinticinco maravedís de estrume y un roxelo de un año y as mujeres la saya y sayo mantilla y la mesma**

debición que los hombres y esto solo lo lleva el cura y el dho Bartolomé Pardo por razón de la dha mitad sin cura que lleva del dho Beneficio.” Aquí xa vemos un exemplo dun beneficio sen cura.

Para o día seguinte o bispo xa está na vila das Pontes, e dela deixa unha boa descrición, polo menos no que atinxe á igrexa é a todo o relacionado con ela.

Santa María das Pontes. 30 de maio de 1670

“En la villa de as Puentes de García Rodríguez a treinta días del mes de mayo del año de mil seiscientos y setenta años su Sra Ilma el Ilmo Señor Dotor D Luís Tello de Olivares mi Señor, Señor de la Ciudad y Obispado de Mondoñedo del Consejo de su Majestad andando en besita General de este Obispado por su persona visitó la iglesia parroquial de dha villa y su feligresía el Santísimo Sacramento pila bautismal y santos olios y todo lo demás que conforme al derecho debe ser visitado y abiendo predicado preguntado y enseñado la dotrina cristiana y confirmado prosiguió en dha besita en la manera siguiente:

Cura

Alló su Sra Ilma por cura de la dha villa y su feligresía al Ldo Felipe de la Peña y Baamonde que dio dha besita e yco el recibimento acostumbrado:

Beneficio y Patronazgo

Alló su Sra Ilma que los frutos de dho Beneficio, los cinco octavos de ellos son con cura //fol v// y los otros tres octavos restantes son sin ella y para averiguación de lo suso dho y del valor dedos frutos quien los lleva y goza y de quien es de presentar dho Beneficio que patronazgo tiene que Bienes y acienda tiene la fábrica de dha yglesia la cura si ay algún préstamo simple o capellanía colativa enque parte está fundada quienes son sus patronos que Bienes tiene en que parte están sitos y con quien lindan y que capellanes la sirven si ay ermitas o cofradías en dha iglesia, dotaciones, aniversarios, obras pías y si alguna persona lleva algunos bienes ocultos de la cura fábrica o mesa episcopal que clérigos mercenarios ay en dho beneficio o estudiantes mando su señoría ylma parecer delante de si a Franco Fez y a Fernando do Barro y a Juan Mouro y Antonio Fez, fabricario de dha iglesia, todos vecinos desta dha villa y su feligresía de los quales y de cada uno tomé y recibí el juramento en forma debida por dios y acen una señal de cruz que icieron en sus manos derechas debajo del prometieron de decir verdad y declararon lo siguiente.

Frutos

Dijeron que todos los frutos de dho beneficio balen cada un año quinientos ducados de los quales lleva dho cura cinco octavos y el dean y cabildo de la santa Yglesia cathedral de la ciudad de Mondoñedo un octavo y los otros dos octavos la casa y señorío de san Sadornino y no saben ni an tenido noticia que dha cura paga cosa alguna por razón de patronazgo de dho beneficio.

Otro si dijeron que no saben ni an llegado a su noticia que s epague coa alguna por razón de luctuosa por el hombre ni la mujer.// Fol//

Otro si dijeron y declararon que el dho beneficio eclesiástico es de presentar de su santidad vacando en su mes los cuatro del año y los otros quatro del dean y cabildo de dha santa iglesia de la ciud de Mondoñedo vacando en el suyo y los otros cuatro de los señores obispos de la ciud y Obispado de Mondoñedo vacando en su mes y esto lo saben por así averlo visto ser y pasar así y el dho Franco Fez de setenta años y el dho Fdo do Barro de quarenta y quatro y el dho Juo Mouro

de cinquenta y seis y el dho Anto Fez de treynta años a esta parte que tienen de buena acordanza y memoria y demás dello lo an oído decir a sus padres y abuelos y a otras pñas viejas y ancianas que decían averlo visto ser y pasar y que el dho Beneficio se presentaba en la conformidad referida y en esta conformidad se acá título y colación a los curas que lo avían llevado y percibido y cobrado sus frutos y rentas sin contradición ninguna y además dello lo avían oído decir a otros mayores sin que unos ni otros ni los testigos en el tpo que llevan dho de sus acordanzas ubiesen sabido oydo ni entendido otra cosa en contrario por que si fuera o pasara no dejaran de saberlo o tener dello alguna noticia por seren naturales de dha villa y fsia y criados en ella y ser todo muy público y notorio pública voz y fama y común opinión.

Vienes y acienda de la fábrica

Otro si dixeron que la cura tiene los vienes siguientes// fol//

Un formal de casa en que solían bebir los curas que con el tiempo se derribó y está junto a la iglesia detrás del Río qe manera que no se habita= una pieza de heredad en donde llaman Pena de Golpe, lleva diez anegas de sembradura poco más o menos= testa por una parte en el río pequeño y por otra parte en acienda de Diego Fez de Ginzo y por otra en acienda de los lugares de Chamoselo y se labran de beynte en beynte años=

Más otra pieza de monte a donde dicen as Barosas no saben de cierto lo que lleba ni con quien linda por no la conocer mas de aver oydo decir tenía dha cura en dha parte la dha pieza de monte=

Más otra pieza de monte en donde dicen Reboredo, tampoco saben lo que lleva ni con quién testa aunque le conocen y dhas piecas de monte también se labran de beynte en beynte años=

Otro si deixeron que el dho Beneficio tiene ducientos vecinos poco ms o menos con pobres y viudas y no saben que dho cura gtenga otros vienes ningunos=

Hacienda de la fábrica

Ytem dixeron y declararon que la fábrica de la Yglesia tiene los Ves siguientes=

Ytem dixeron y declararon que la fábrica de dha iglesia tiene los vienes siguientes=

Una leira de heredad sita junto a la calcada de la Puerta de la villa lleba

una anega de pan de sembradura testa en la dha calzada y en acienda del dho Licenciado Felipe de la Peña y Bamonde y en heredad de Miguel do Barro=

Mas tien dha fabrica ducientos ducados dados a censo a diferentes personas cuyos réditos y su cobranza corre por cuenta del fabriquero y dellos ha de dar todos los años=

Las otras leiras de heredad donde llaman Porto do Carballal de dos ferrados de pan de sembradura y las dos terceras partes della son de dha fabrica y la otra es de Rodrigo Maseda s testa todo en derredor en heredad de Franco da Fraga=

Y ansi mismo dixeron que los que se mueren en dha fsia y se entierren dentro de dha iglesia siedo persona de cabeza da dos reales (tachado: si quiere y si no) para dha fabrica así mesmo dixeron que el petitorio de dha fabrica bale cada año seys reales de los quales se pagan tres a la de la catedral de Mondo y que no saben dha fabrica tenga otros bienes algunos mas de los referidos

Hornamentos de la Yglesia

Otro si dixeron que dha iglesia tiene los ornatos siguientes: tres calices con sus patenas todo de plata= una caxa de plata en la cuesto día= otra cajida de lo mesmo en que se lleva el beatico a los enfermos= un relicario de plata sobre dorado para andar las procesiones= una cruz de plata para lo mesmo = un encensario de plata= una ampolla de plata para llebar el olio a los enfermos= unas crismeras con sus bases de plata= con su caxa de estaño= nueve sabanas de lienzo pzra los altares= tres toallas para los altares de lienzo y dos de alamanisco¹⁰ = tres paños

de manos= seys facalexas¹¹ de seda= dos de caparrosa ylo cardio= tres // folio// misales y un manual= quatro aras= quatro mesas de corporales= quatro pesefiadores= tres tafetanes pa los calices digo quatro= tres atriles dos candelercos daramio y dos de yerro= un caldero de cobre pa el agua Bendita= una linterna de cofa de oja de lata= una campanilla de senal otra en el pórtico de la iglesia= otras dos grandes en el campanario todas de metal= una unas andas para los difuntos= con su manto de pano negro con sus casullas= una de adamasco¹² verde y color ado= otra de adamasco blanco otra de lo mismo= otra de terciopelo negro= otra de adamasco colorado con su fenefa de tafetán¹³ otras cinco estolas y cinco manipulos de lo mismo, cinco albas de lienzo con sus amitos quatro de lienzo y dos

¹⁰ Alamanisco.

¹¹ Fazalejas, fazalexas: toalla para a cara.

¹² Damasco.

¹³ Tafetán.

de gaza= una pelliz de gaca nueva y otras dos de lienzo nuevas digo viejas= ds frontales el uno de tafetán doble con su cenefa colorada y verde= un tablero con dos caxones para los ornatos y un arca para guardar la ropa blanca y ornatos= tres mesas de altar no saben que dha iglesia tenga otros ornatos algunos si no es quatro binaxeras destano y un plato de lo mesmo para la caxa de los oleos=

Cofradías

Y asi mismo dixeron que en dha Yglesia ay tres cofradías la una del Santísimo Sacramento y la otra de Nuestra Sa del Rosario y la otra del Sr San Roque cada una de ellas de por si= y así mismo ay otra cofradía del Sr san Anto en la ermita del Sr San Salvador ynclusa en el lugar de Yllade desta fsia=

Capellanías

Otro si dixeron y declararon no aver en dha// fol 34// Yglesia y su fsia ninguna capellanía colativa ni nomenativa=

Hermitas

Y asi mismo dixeron y declararon aver en dha fsia nueve hermitas de la avocación de los santos siguientes=

La una de la avocación de nuestra SSR del Parano esta a cargo de Franco da Fraga e le an poner y repararla de todo lo necesario esta muy ml reparada e indecente de manera que no se puede decir misa en ella ni celebrar culto devino=

Otra de san Mamed estas no tienen vienes ni acienda rayz alguna ni mueble, tienen obligación a componerlas y repararlas de todo lo necesario los vecinos de los lugares donde están sitas no están con la decencia que se requiere y a la del carreiro le falta la puerta principal=

Otra a la avocación de nuestra señora en la aldea de Cervicol no tiene acienda ninguna, tienen obligación a componerla los vecinos de dho lugar; esta bien compuesta=

Otra a la avocación de nuestra señora a la aldea de Marraxón, está bien compuesta y decente para la obligación del culto devino y tienen obligación a componerla los vecinos de dho lugar; otra de la avocación de de san Martín en la aldea de la Rivera de Gondré, está bien compuesta, no tiene patrón ni acienda y

tienen obligación a componerla los vecinos de dho lugar=

Otra de la avocación de san Salvador en el lugar de Yllade esta bien compuesta y reparada de lo necesario, tienen obligación a componerla los // fol//vecinos de dho lugar=

Otra de la avocación de san Bicenno sita en el mesmo lugar, está bien compuesta y no tiene vienes algunos ni patrón por cuya quenta corra su decencia, tienen obligación a ella los vecinos=

Otra de la avocación de Santa María Madalena en el lugar da Beyga está indecente para la celebración del culto devino no tiene patrón ni vienes algunos, tienen obligación los vecinos de la villa componerla de todo lo necesario de manera que esté con el adorno que se requiere= y no saben aya otra ninguna ermita en dha fsia.

Y no ay ningún Prestamo simple¹⁴ en dha villa y fsia mas del que ba referido que lleva la casa de san sadornino=

Aniversarias

Otro si dixeron que en dha iglesia ay las misas de aniversario siguientes=

Primeramente una misa perpetua que dotó y fundó Anto Romero sobfe los dos tercios del lugar de san Bicenno de Andrés do Barro que la paga y de limosna dos reales.

Mas diez misas de aniversari en cada un año q fundó Ma Fez da Pena y se paga de limosna por todas diez misas tres reales que los pagan los erederos de Juo Rz llerma en cada un ano por los réditos de sesenta ducados que tienen de censo sobre las aciendas de Cruz das Ayras y leyras de la Puerta de la Villa en la casa en que bieben como consta de la escritura de censo que pasó delante Juo da Pena escribano desta juridn =// fol 35-48//

Otra misa q fundó Marina de Bay sobre un quarto de la casa que tenía en esta va y por ella dos reales de limosna y págalas Catalina Alonso.

Otras dos misas perpétuas q dotó María Gómez mujer q fue de Alonso Ramos da beyga y por ellas vte reales sobre el lugar de Melrán sito en el Freijo=

¹⁴ Préstamo

Otra misa de pensión perpetuamente y por ella dos reales dejó Ysabela Jorda desta fsia sobre el quarto de la casa que está frente de la Yglesia y la leyra de la puerta de la villa.

Otras seys misas de aniversario perpetua que dejó Catalina de Seara y de limosna dos reales por cada una sobre el lugar de san Mamed.

Otras quatro misas de pensión perpetuas sobre el lugar da Pena da Calbela y las dexó Bmé Gato=

Otras dos misas de pensión perpetuas y de limosna quatro reales sobre el tercio del lugar de Beyga que al presente lleva domingo Gómez do Chamoselo.

Otra misa perpetua sobre la casa que lleva Pedro Fez herrero vez desta villa y la dejó Luisa da Carballeira y por ella dos reales=

Otras dos misas perpetuas dejó Alonso de Candamil sobre la mitad de la leyra da Casa Grande dos Bidueiros y mas montes de san Momed y por ellas quatro reales.

Otras misas perpetuas q dejó la Gata Bella sobre un ducado de réditos de censo que pagan cada un ano Antonio da Costa de Gondre=// fol//

Otras dos misas perpetuas que pagan Juan da Pena e Juan de Corral y Juan Romeu desta villa por la parte que llevan del lugar do Chamoselo=

Otra misa perpetua que dejó Alonso de Fontao sobre la parte del lugar de Mrraxón de Riba que lleva Bartolomé de Fontao=

Otra misa perpetua que dejó Pedro de Cabeiro sobre el quarto del lugar da Balsa y de limosna dos reales no saben aya en dha iglesia otras misas de aniversario perpetua=

Dotaciones

Y asi mismo declararon aver en dha iglesia las sepulturas dtadas siguientes:

Una sepultura que dotó el capitán Alonso López de Ginzo en la capilla mayor de dha iglesia=

Otra sepultura y banco que dotó en dha capilla mayor Rodrigo Maseda y Aguiar por la qual dio a la fábrica una leyra de heredad que está ó Poroto do Carballal que va escripta en la hacienda de la fábrica=

Otra sepultura que dotó en el cuerpo de la iglesia Alonso de Cabeyro dio a la fábrica diez y seis reales por una bes= Y también dotó un banco.

Mas otra sepultura que dotó Alonso Ramos junto al altar de san Miguel dio por ella diez y seis reales a la fábrica.

Otras tres epulturas que dotó Pedro da Bouza las dos en el cuerpo de la iglesia y la otra juto al arco de la capilla mayor=

Otra sepultura que dotó Juan das Bellas da Beyga en dha iglesia junto al pulpito=

Otra sepultura que dotó Juan Mouro de cabo do bilar al lado derecho de medio de la iglesia.

Y que no saben aya otra ninguna sepultura dotada en dha iglesia=

Y que no ay ninguna bra pía ni dotación mas de las referidas=

Clérigos Mercenarios

Otro si dixeron que hay dos clérigos Mercenarios que son Gregorio Sanjurjo que se ordenó a título de capilla= y Miguel de Castro que se ordenó a título de patrimonio= Y que no ay ningún estudiante=

Y que no saben que persona alguna lleve ningunos vienes ocultos de la iglesia fábrica ni de la mesa episcopal y esto declararon y lo que llevan dho dixeron ser la verdad so cargo del juramento que tienen fecho en que se afirman y reterficaron y dho Juan Mouro y Antonio Fernández lo firmaron con el dho cura en cuya presencia se yco este ymbentario y los más no lo firmaron por no saber y el dho Francisco Fernández dixo ser de edad de ochenta y mas anos poco mas o menos tiempo y el dho Fernando do Barro de hedad de sesenta años poco mas o menos y el dho Juan Mouro de setenta anos poco mas o menos y el dho Antonio Fernández de quarenta y siete anos pico mas o menos tiempo y que mandó su Señoría Ilustrísima que el primero que entrare tenga obligación a recibir por este ynbentario todos los vecinos en el mencionados de la fábrica y ornamentos de la iglesia// fol...// y el que saliere se los entregue por el por quenta y reuento mandola y poniéndola en este libro para que se sepa lo que sea mande o falte para que no aya fraude y lo cumplan anti pena de escomuniación mayor y de dos ducados y el cura tenga muy dado de que se oserbe este mandato y se alle presente a la entrega y recibimiento de dhos vecinos so la dha pena y de otros dos ducados aplicados unos y ogtros para

el besitador que viniera a besitar y no allare cumplido lo suso dho= Ya si mismo su señoría Ylma mandó se ponga un tanto deste apeo en el libro de la Fábrica de dha iglesia para que en todas partes conste ansi é to notario doy fe lommando y firmo su señoría Ylma.

Sinatura e rúbrica de: Pheliphe de la Peña y Baamonde.

Antonio.....

Juan Mouro.

Ante mí Francisco Díaz.

Santa María de Espiñaredo

Cruceiro de Sta. María de Espiñaredo

15 Libro de Visitas o folio 55.

A visita¹⁵ a santa María de Espiñaredo cursase o dous de xuño do ano 1670, nela está por cura a don Francisco Mandiá y Sande. Os froitos do beneficio valéan cen ducados en cada ano e son todos do cura.

A presentación do beneficio corresponde por terzas ó Cabildo de Mondoñedo é máis ó Prior e convento de san Xoán de Caaveiro. A parroquia era atravesada polo Camiño Francés e contaba con 25 veciños.

Na citada freguesía había dúas ermidas, unha era a de santa Baia e a outra a de santa Mariña.

Destacan os aniversarios fundados por varios veciños, entre eles as de Catalina Vázquez de Serantes, muller de Alonso do Pico do Porto Ferreiro, e máis as do licenciado Bartolomé Vázquez de Serantes¹⁶, descendentes da casa de Serantes e dos Valcárcel. Hai varias sepulturas dotadas, como son as de Alonso Fernández na capela maior e na de san Bartolomeu, a de Juan Fernández baixo o altar de Nosa Señora; e outra de Alonso Fernández de Porto Ferreiro. Isto é o que declaran os veciños Juan Fernández e Pedro Fernández, xunto co cura que está presente.

Santa María de Vilavella

Pola mesma época a freguesía de santa María de Vilavella, que era atravesada polo Camiño Francés, contaba con 100 veciños (con viúvas incluídas) segundo o declaran as testemuñas no libro de visitas da parroquia¹⁷, onde había a capelanía de santo Andrés, da que era patrón Juan Romeu veciño de santa Marta de Ribadeume (pertencente ó arcebispado de Santiago) e máis a ermida de san Cristovo, a cal non tiña patrón.

16 Estas últimas segundo din os testemoñas págalas un hijo del secretario Francisco Freire de Andrade vecino de Ares. Folio 58.

17 Libro de Visitas, do folio 60 ó 63 do orixinal. A visita desta parroquia fixérona o dous de xuño do ano 1670 e estaba por cura o licenciado Juan da Bouza. O citado beneficio parroquial posuía uns froitos valorados en 240 ducados, dos cales os cinco oitavos levabaos o cura, e os outro sete oitavos eran da casa de san Sadornio. Nesta parroquia non se pagaba loitosa. Neste caso as testemuñas eran: Juan Prieto, Pedro Gato e Juan de Zebreiro, o cal sabía asinar.

San Xoán do Freixo¹⁸

O bispo chega ó Freixo o día tres de xuño e nesa parroquia pontesa está por cura o licenciado do Antonio de Montenegro Sanxurxo, apelido que como xa sabemos, ten a súa orixe na casa de Montenegro nas terras vilalbesas e que desde o século XV expande o seu poder polas terras do bispado de Mondoñedo e parte do de Lugo.

O beneficio de san Xoán do freixo tiña os cinco oitavos dos seus froitos con cura, e os outros tres en el, cuxo valor era de 150 ducados ó ano, repartidos entre o citado cura e máis o deán e máis o cabido da igrexa mindoniense. Nesta parroquia págase loitosa segundo o indican os testemuñas: “otro si dixeron que los que mueren en dha feligresía pagan luctuosa la capa capote o sayo si es hombre. Y si no medio armentío o por el un ducado y la mujer la saya o sayo y tres ferrados de pan y dos roxelos los cuales lleva el dho cura y cabildo como lleban la renta del.”

Os dereitos de presentación do beneficio era do citado cabido mindoniense e da súa santidad, pero o que si destaca, con respecto a outras parroquias pontesas, era os bens e a facenda “da cura” e máis os da fábrica da igrexa. Os da cura eran: unha casa de xunto a igrexa cos seus currais e demais servizos, unha herdade de sete ferrados de pan xunto do campanario, que estaba separado da igrexa; unha porción de monte cerrado, xunto da citada igrexa, de media fanega de sementeira; unha peza de herdade en Vilarmajor; un monte e fraga bravos en san Xoán da Insua;

¹⁸ Folio 68r-73v. Neste libro non se cumpren as normas de paxinación, pois o recto neste caso puxéronlle un número par é o verso (ou vuelto) o impar.

unha peza de monte de dez ferrados no lugar das Lamelas; e outra peza de monte en san Xoán de Insua. Os da Fábrica eran: Unha peza de Fraga en san Xoán de Insua; unha horta de tres ferrados fronte da porta da casa do cura; unha fanega de terreo xunto do Porto da Igrexa e outra fanega de pan en san Xoán de Insua. A fábrica da igrexa tamén tiña gando distribuído en diferentes lugares: catro eguas, tres no monte de Irixoa e unha no monte da Gañidoira; unha vaca de dez no curral de Antonio de Galdo; unha xovenca de catro anos, libre; outra de tres anos e na mesma condición; no curral de María Alonso de la Peña Moura había dous bois de dez anos e unha vaca de nove e unha xovenca de tres; no curral de Domingo das Bellas unha vaca cunha becerria de sete anos, a metade era do criador; no curral de Alonso Pérez había unha vaca de oito anos e unha xovenca de dous da que ten a cuarta parte o criador e unha vaca de sete anos, libre. Ademais tiña o petitorio e cobrábase por cada defunto que se enterrase na capela maior oito reais e tres os que se enterraban no corpo da igrexa. Na fregesía había 64 veciños.

Ornatos de la Yglesia

Entre os ornatos da igrexa destacan tres cálices, un relicario de prata para as procesións e unha cruz grande. Destacan tamén os frontais de “guadamacil pintados y otra cama que esive el Jueves Santo que tiene nueve paños pintados con sus figuras”.

Cofradías

Tres confrarías: a de Nosa Señora do Rosario, a do Santísimo Sacramento e outra do señor San Roque.

Capelanías

Unha capelanía de san Xoán da que era capelán Luís Pita de Castro, ordenado para tal fin, cuxo patrón era o cura, se ben non saben quen a fundo si saben que está fundada sobre o lugar da Galgueira e o das Cobas e sobre o lugar de san Tomé que chaman Couce Seco, Valen os tres cinco centos cincuenta ducados e rendan ó ano seis fanegas de pan e seis capóns. Tiña de pensión dez misas ó ano.

Ermidas

“ Otro si dixeron que en dha feligresía ay quatro Ermitas. La una de la advocación de San Miguel de sanguinedo es patrón della Gonzalo de castro (Gonzalo Pita de Castro)...

Otra de la advocación del Señor Santo Tomé de que es patrón el dho Gonzalo de Castro que tiene obligación de componerlo de todo lo necesario, tiene cinco cabezas de bueyes y vacas grandes y pequeñas ...

Otra de la advocación de Nuestra Señora de la Peña de Francia de que es patrón Luís Durán¹⁹ ...

Otra de Nuestra Señora de Merlán de que es patrón Pedro González ...”

Todas estaban ben compostas e tiñan o necesario para o culto.

Aniversarias

Otro si dixeron que en dha feligresías ay las Aniversarias siguientes=

“Primeramente veinte misas de Aniversario perpétuas que dejó el Comisario Rodrigo Díaz de Montenegro (o que costeou o cáliz de plata) sobre todos los bienes raíces que quedaron a su muerte.

Otras quatro misas de aniversario perpétuas que dejó Gonzalo de Castro sobre todos los lugares de Sanguinedoy por ellos dos reales de plata por cada una y de comer al cura.

Otra misa de aniversario perpetua que dejó Alonso de Castro sobre las fragas montes e molino da Fraga Gorda.

Más dos misas perpetuas que dejó Pedro da Bouza do Cal vecino de las Grañas de Sor sobre la mitad del lugar do Chao do Freixo

A de dar el llevador de comer al primero juntamente con los clérigos y si no

¹⁹ Luís Durán Sanjurjo. Desta capela e dos seus fundadores xa me ocupei noutro número desta revista.

dos reales=

Otra misa de aniversario perpetuo que dejó Juan// folio 72 v// Gómez sobre la mitad del lugar das Lamelas= Otra misa de aniversario perpetuo que dejó Alonso de Seoane sobre el lugar de santo Tomé=

Otra misa de Aniversario que dejó Juan Vizoso sobre la leyra que está arriba de la ermita de santo Tomé=

Otra misa de aniversario perpetua que dejó María Fernández Dada sobre el lugar Dada=

Otra misa de aniversario perpetua que dejó María Fernández dos Candedos sobre la casa del lugar dos Candedos=

Otra misa de aniversario perpetua que dejó Luís Durán sobre el lugar y hacienda que tenía en el lugar da Insoa de Bay.

Otra misa de aniversario perpetua sobre el prado do Seixo que leva el cura con la dha carga y pensión=

Otras dos misas de aniversario perpetua que dejó Juan Fernández da Rega sobre el lugar da Rega, pagalas Andrés de Gabeiras=

Otras seis misas de aniversario perpetuas que dejó Antonio de Montouto sobre el lugar donde vive=”

Ademais xestas deixaron misas perpetuas: Pedro de Gabeiras da Casa da Bouza sobre do souto do cal da Cubela²⁰ sito na freguesía de Senra. Outros aniversarios foron os de Juan López da casa da Bouza.

Dotacións

Nesta igrexa so había dúas dotacións, unha era un banco e asiento dotado por

²⁰ Canle da Cubela, refírese a una canle dunha cuba pequena dunha ferrería que había en san Xiao de Senra, Ortigueira.

Bartolomé do Castro e outro feito por Juan García.

Clérigos mercenarios

Nesta feligresía había dous cregos mercenarios: “ el uno llamado Ygnacio García ordenose a título de patrimonio= Y el otro Juan Fernández de Santomé también ordenado a título de una capellanía = Y no saben aya ningún estudiante.

Os testigos foron Juan de Gabeiras e Bartolomé do Casgtro, os dous de cuarenta anos, e máis o “primiciero” ²¹ Juan Pérez de cuafronta e dous.

Santa María Fiz del Deveso. 4 de xuño do 1670

Uns días despois e seguindo un racional percorrido por outras parroquias, chega o bispo ó Deveso, outra parroquia pontesa que lle quedaba por visitar. Nela está por cura o licenciado Juan de Ramil, o cal informa segundo o preguntado comezando polo valor do citado beneficio metade con cura que era de 200 reais.

Relativo á paga de loitosa dixeron que “ Otro si dixeron que se paga de luctuosa por los difuntos que se mueren en dha feligresía el hombre la capa o capote y saio y de la mujer siendo viuda el faldellín y sayo y tres ferados de pan o tres rogelos de un año o seis reales por ellos = medio armentío²² u ocho reales por el todo lo qual

²¹ Primicias, de aí ven o de primiciero.

²² Os roxelos eran crias de ovella e os armentíos eran bois de menos de tres anos, aínda que noutras ocasións pódese referir a un rebaño de gando vacún.

lleva el cura la mitad y la otra mitad Phelippe de León y Juan Tenfreiro su hermano.”

O padroado pertence ós herdeiros dos irmáns Felipe de León e Juan Tenreiro, “ y esto lo saben por aberlo visto ser e pasar así y aberlo oído a los padres y abuelos y a otras personas ancianas y ser público y notorio pública voz y fama y pública opinión ” . Para que se note o valor que tiña a palabra.

Polo que respecta ós bens e facenda da cura e da fábrica eran moi poucos. O número de veciños da parroquia que eran 20 tampouco daba para moito. Os ornatos da igrexa eran suficientes e había dúas confrarías, a do Santísimo e a de Nosa Señora do Rosario. Non había nesta freguesía nin ermidas nin capelanías.

Aniversarios. Polo que respecta ós aniversarios aquí destaca a familia Pita, pois Juan Pita deixou misas de aniversario sobre os lugares de Rocemonde (topónimo de orixe xermánica, pola terminación “münde”) e de San Pedro; e Pedro Pita tamén deixou misas fundadas sobre do lugar do Muiño. Non había ningunha dotación.

Bueno, aí queda unha pequena mostra de como se vivía e de como se morría, pois no libro de visitas quedaron escritas algunha das tradicións e as formas de render culto á morte no século XVII nas Pontes. Descricións meticulosas dos vestidos, das ofrendas e mesmo da diversidade de algunhas ofrendas, pois non era igual en todas as parroquias, xa que a riqueza destas tampouco o era. As visitas ad Límina tiñan como obxectivo a de elaborar un informe do estado da diocese gobernada polo bispo, informe que se debía entregar na visita efectuada a Roma con motivo da visita ós templos de san Pedro e san Pablo. Nestas visitas o protocolo era o mesmo para todos os lugares visitados e o interese do bispo era o de velar polo bo goberno das parroquias da diocese así como no eido moral e no espiritual. Don Luís xa non poderá repetir a viaxe polo motivo que xa lles contei, pero o traballo ordenado por el foi escrupuloso e a él os remito.